

Šime Varnica, 1900., Iz Gradišta, u: Antun Radić (ur.), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. V. (1. polovina), JAZU, Zagreb, str. 120. – 131.

Pavao Vitezović Ritter, 1700., Lexicon Latino-Illyricum, knj. 1., Auroadria, Ljubljana, prijepis rukopisa iz 1700.

Sažetak

Tihomir Živić, Fakultet agrobiotehničkih znanosti, Osijek, tihomir.zivic@fazos.hr

UDK 81'373, stručni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2024.71.22>

primljen 4. srpnja 2024., prihvaćen za tisak 19. srpnja 2024.

(Un)favorable Weather Conditions Can the Snow Shower in the Croatian Idiom?

The paper examines the syntagm “pljusak snijega” (i.e., “snow shower”), a phrase that has been frequently found in weather forecasts by the Croatian media since the 1970s and that has been expanded by the Internet since the 1990s. Illustrating with examples that the English language has the synonymous bigram *snow shower* and confirming that the Croatian syntagm is indeed its translation, it has been warned that the Croatian dictionaries do not record a connection between the concepts of *pljusak* (i.e., “shower”) and *snijeg* (i.e., “snow”), whereby *pljusak* is connected only with rain or, figuratively, with an abrupt outburst, so a number of more suitable substitutes for the description of appearance and intensity of snowfall are listed. Thus, it is concluded that a centennial thesaurus of the Croatian language—especially that of the literary language—offers an almost equal number of types for *snijeg* as some other languages, which take the terminology of that concept very seriously, such as the Inuit and its dialects.

Keywords: weather forecasts, Croatian language, “pljusak snijega”, English language, *snow shower*, substitutes

O JEZIČNOM SAVJETOVANJU I PRIJE JEZIČNIH SAVJETNIKA

Slavica Vrsaljko

Uvod

U hrvatskom jeziku, prema Iliji Protuđeru (2010.: 63.), jezično se savjetništvo uzima kao sinonim ili istoznačnica za jezični purizam. Međutim, naglašava Protuđer, savjetništvo nije samo purizam, ali je u hrvatskome jezikoslovlju jako važno. Puristične zamisli vladale su prije službenih početaka jezičnoga savjetovanja, odnosno prije početka 20. stoljeća, a da bismo otkrili uzrok tomu, u ovome će se pregledu jezično savjetništvo prikazati u okviru periodizacije povijesti hrvatskoga jezika.

Iako se u literaturi mnogo pisalo o jezičnome savjetništvu 20. stoljeća (vidi u: Baraban, Povijest hrvatskoga jezika, 5. knjiga: 20 stoljeće; prvi dio; Protuđer, 2004.), o jezičnom se savjetovanju može govoriti i prije. Protuđer (2004.) navodi kako se prvi savjeti i upozorenja nalaze u starijih hrvatskih književnika i jezikoslovaca: Zoranića, Kašića, Džamanjića, Mikalje, Matulića Albertia, Tanclinger Zanottija, Zlatarića, Križanića, Kanižlića, Tadjanovića, Vitezovića i dr. Na jezičnu čistoću od početaka pismenosti na hrvatskome jeziku do polovice 18 st. upozorava i Samardžija (1997.: 198.) koji također izdvaja Petra Zoranića, Fausta Vrančića, Jakova Mikalju, Jurja Habelića, Franju Glavinića, Ivana Belostenca, Pavla Rittera Vitezovića, Ardelija Della Bellu i dr., dok se glavnim purističnim djelom sredine 19. st. smatra Mažuranić-Užarevićev Njemačko-ilirski slovar (Zagreb, 1842.) u kojem se uočava „nastojanje da se višefunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika pospješi (...)“ (Baraban, 2018., prema Samardžija, 1997.: 198.)

Jezično savjetovanje – jezični purizam u okviru povijesti hrvatskoga jezika

U jezikoslovnoj je literaturi općeprihvaćena periodizacija hrvatskoga književnoga jezika Dalibora Brozovića, i to tri „predstandardna“ (do kraja 15. stoljeća, 16. stoljeće, 17. i prva polovica 18. stoljeća) i tri razdoblja razvoja jezičnoga standarda (od polovice 18. stoljeća do preporoda, od preporoda do kraja 19. stoljeća i 20. stoljeće) s opisom svakoga razdoblja (Brozović, 2008.: 33.). U toj svojoj periodizaciji obuhvaća pismeni jezik i standardni jezik u Hrvata zajedničkim, kako navodi, ne strogo nazivoslovno „hrvatski književni jezik“.

Samardžija (2004.: 196.), govoreći o osnovnim pravcima hrvatskoga jezičnog purizma, dotiče se i povijesti hrvatskoga jezika navodeći njezinu općeprihvaćenu podjelu u suvremenoj kroatistici, i to onoj na dva razdoblja: *predstandardno*, koje traje od početaka pismenosti na hrvatskome jeziku do polovice 18. stoljeća, te *standardno*, od tada pa do danas. Također naglašava kako se ta dva odsječka povijesti hrvatskoga jezika razlikuju u mnogo čemu, primjerice trajanjem i problemima koji su se u njima javljali, međutim izdvaja purizam ili čistunstvo kao stalnicu koja im je zajednička. Naime, prije pojave i objave prvoga jezičnoga savjetnika ne može se govoriti o klasičnome jezičnom savjetovanju, već se jezična čistoća smatra potrebom jezične kulture. Tako se i u predstandardnom razdoblju, razdoblju praktičnog purizma, kako navodi Baraban (2018.: 441.), u tekstovima starijih hrvatskih pisaca čita o nezadovoljstvu stupnjem čistoće hrvatskoga jezika.

Jezično čistunstvo predstandardnog razdoblja

Opisujući predstandardno razdoblje, Brozović (2008.) govori o srednjovjekovnoj pismenosti, razvoju od prihvaćanja glagoljice u 9. – 10. stoljeću pa sve do kraja 15. stoljeća, prevlasti čakavštine u pismenosti te jakom utjecaju hrvatskokrkvenoslavenškoga jezika, sukcesivnom pojavljivanju ćirilice sredinom 12. i latinice u 14. stoljeću. Tekstovi koji su se u tom razdoblju pronašli liturgijskoga su i neliturgijskoga karak-

tera, odnosno tekstovi s literarnim pretenzijama. Samardžija (2004.: 196.) navodi kako su proučavatelji tih tekstova, odnosno proučavatelji početaka hrvatske pismenosti općenito uočili da su liturgijski tekstovi i tekstovi javne uporabe (npr. pravni) oblikom zatvoreni, međutim u jeziku su otvoreniji inojezičnim utjecajima. S druge strane, neliturgijski i literarni tekstovi oblikom su slobodniji, ali zatvoreniji stranim jezičnim utjecajima. Upravo je ta zatvorenost, kako bilježi Malić prema Samardžiji (2004.: 197.), imenovana kao „izrazito jezično čistunstvo“ jer se tek u ponekim ranim tekstovima može pronaći poneka posuđenica, primjerice u *Šibenskoj molitvi* bilježe se samo dvije. Te će težnje prema jezičnome čistunstvu jačati afirmacijom narodnoga jezika (narječjâ) kao jezika hrvatske književnosti. Tu se kao primjer navodi Judita Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, koji se promišljeno i sustavno služi posuđenicama. Marko Samardžija (2011.: 445.), govoreći o hrvatskome leksiku 16. stoljeća, upravo Juditu spominje kao primjer očuvanja tada ugroženoga hrvatskoga jezičnoga kontinuiteta. To djelo ima 3500 leksema (osim natuknica koje pripadaju onimiji) koji, naravno s različitim statusom, žive i danas u hrvatskome jeziku, npr. *bahat, ban, bič, biser, biseran, bistar, biti, blagdan, blago, blagoslov, blagosloviti, blagovati, blažen, boj, bogat* itd. Poneki leksemi danas imaju drugačije značenje, npr. *barun* > vojvoda, *blag* > sretan, *blud* > sramota, *branik* > straža.

U sljedećim stoljećima povijesti hrvatskoga jezika, točnije u 16. stoljeću, kako navodi Brozović (2008.: 33.), nastaju i razvijaju se hrvatske pokrajinske književnosti i njihovi dijalekatni jezični izrazi, uspostavlja se ravnoteža između čakavskoga, štokavskoga i kajkavskoga narječja u pismenosti te čakavštine i štokavštine u književnim tekstovima, nastaju dva hrvatska teritorijalna područja: sjeverozapadni (sjevernočakavsko-kajkavski) i jugoistočni (južnočakavsko-štokavski), iščezava glagoljica te se oblikuje nekoliko pokrajinskih pismenih jezika i pokrajinskih književnosti. U tom su razdoblju, kako navodi Samardžija (2008.), mnogi pisci nastojali izbjegavati posuđene jezične sastavnice; međutim, kaotičan geopolitički položaj u kojemu se nalazilo hrvatsko jezično područje odražavalo se i na stupanj (ne) poznavanja hrvatskoga jezika, stoga je težnja prema jezičnoj čistoći nailazila na mnoge teškoće. Upravo je to razlog, kako dalje navodi Samardžija (2008.), da će se u predgovorima djela starijih hrvatskih pisaca bilježiti nezadovoljstvo stupnjem čistoće hrvatskoga jezika. Tako će Protuđer (2004.) i Samardžija (1997.), kako se već i naznačilo, izdvajati među ostalim književnike poput Petra Zoranića koji će u predgovoru svojih *Planina* upozoravati na jezičnu čistoću, pa navodi kako je „jazik kim općimo pošpuren jest latinskim“ (Samardžija, 2008.: 197.). U proslavnoj posveti Mateju Matijeviću piše kako su ga na pisanje *Planina* potaknuli pisci, i to grčki pišući o ljepotama svoje zemlje:

„Ne pristoji se da svića pod sudom skrivena stoji, da da, ljudem sviti. Nisi li većkrat čtil i čtiš svaki dan razlike pisce ki deželje svoje razlikim i narešenim govorenjem ča već mogu hvale? Vidiš da po grčkoj zemlji ni gore, ni rike, ni vrulje, ni školja, ni duba, ni napokon grma, od koga, budu da veći dil lažući, pisci njeje u razlike pritvore kriposti

pišući rese, a naše ove vele veće gizdave i prudne prez hvale i časti krozi nepomnju i videć stanovito da prave bihu pisati odlučih“ (Zoranić, 1999.: 31.)

Djelo je, kako navodi Muhoberac (1999.: 10.) u predgovoru Planina, uokvireno posvetom-pismom Mateju /Matiji Matijeviću, ninskom kanoniku i kako dalje navodi „predragom učitelju“, zapravo „svojevrсна/i, renesansna/i preteča dvadesetostoljetne zaštite autorskih prava i institucija izdavaštva, pokrovitelja, mecena, sponzora.“

U ovome pregledu svakako valja spomenuti Šibenčanina Fausta Vrančića koji je 1575. sastavio trojezični latinsko-talijansko-njemački priručni rječnik koji je između 1585. i 1590. objedinio u svome hrvatsko-mađarskom rječniku te izradio Rječnik pet najuglednijih jezika (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmatinae, ungaricae, Mletci, 1595.). U tome se rječniku, navode prijevodi latinske riječi na hrvatski: *abdomen – szaló, abfcondere – szakriti, abftinentia – vzdarxanye* itd. Samardžija (2011.: 452.).

Nadalje, tijekom 17. stoljeća i prve polovice 18. stoljeća povećava se broj hrvatskih pokrajinskih književnosti pismenih jezika, jačaju veze među spomenutim područjima, nazaduje čakavština i zapadna ćirilica, osobito u prvoj polovici 18. stoljeća, kajkavski se hrvatski učvršćuje. Katičić (2013.: 9.) o 17. stoljeću govori kao o

„početku suvislog razvoja i izgradnje, početak u kojem se začela naša jezična suvremenost, današnje naše doba, i standardizacija književnoga jezika, ona koja nam je i danas mjerodavna“.

U tom razdoblju nastajalo je i djelo Cvit svetih Franje Glavinića (1628.)¹ koji također u predgovoru upozorava čitatelja na razloge zbog kojih bi se u djelu mogli susresti s malo drugačijim leksemima:

„I ako rič ku najdeš ka polak tebe ne bi bila običajna, procini da jezik naš po mnogih deržavah jest raštrkan, jer nigdi nikako, a nigdi nikako riči unašaju.“

Navedeno je djelo, kako navode Holjavec, Lisac i Stolac (2013.: 546.), autor posvetio Krsti Frankopanu te u predgovoru izražava težnju za stvaranjem zajedničkoga nadregionalnoga hrvatskoga književnog jezika.

I pisac Pavao Ritter Vitezović spominje se kao purist svoga doba pa će tako i on u predgovoru („k’ Cstavcu“) svomu djelu Odiljenje sigetsko (Linz, 1684., prema Samardžija, 2004.: 197.) navesti kako je odlučio svoje djelo napisati hrvatskim

„najveće toga radi da slavni hrvatski jezik u nas u tuliko pozabljenje nedohodi, da skoro, vikovični (nejdenorečenje) Domorodci materinskim jezikom dobro općiti, i svaku rič pravim nje imenom spovidati ne mogu. U čemu ne drugo, nego veliko stranjskih narodov u ove orsage nastajenje, i Mladencev naših iz tuđe Zemlje dohodeći iskazanje kriviti moram. Jere otuda ne već *Knez (Comes)* nego *Grof (Graff)*; ne *zilj (Lilium)* nego *Lilium*; ne *Tërg (Forum)* nego *Piaz, Piazz*; ne *Gospodičić (Domicellus)* nego *Kisúr*, obiknuli smo govoriti.“

¹ Prvo izdanje u Veneciji, 1628. (prema Samardžija, 2008.: 197.)

Na kraju svoga predgovora, kako navodi Samardžija (isto), daje temeljno načelo svakog jezičnog purizma:

„Človik najdičnije svoju halju nosi
A šta doma nije, to se vani prosi.“

I Matic (1953.), prema Protuđeru (2010.:50.), navodi kako u Odiljenju sigetskom Vitezović žali što mladići iz tuđine donose mnogo tuđica, primjerice: *pijac*, *grof* umjesto da rabe naše riječi *trg* i *knez*.

Predstandardno razdoblje obilježila je i bogata jezikoslovna djelatnost pa su tako o čistoći hrvatskoga jezika vodili računa i hrvatski leksikografi. Samardžija (2008.) naglašava kako se proučavanjem starijih hrvatskih rječnika uvidjela njihova puristična nastojanja, i to od Rječnika pet najuglednijih europskih jezika Fausta Vrančića (*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venecija, 1595.), Blago jezika slovinskoga Jakova Mikalje (Loreto-Ancona, 1649. – 1651.) i Dikcionara Jurja Habledića (Graz, 1670.) te djela nastala u završnoj fazi predstandardnoga razdoblja odnosno u prvoj polovici 18. stoljeća: *Dizionario italiano-latino-illirico*, Ardelia Della Belle (Venecija, 1728.), *Gazofilacij* (*Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb, 1742.). Osim u tim rječnicima, u Samardžijinu pregledu puristične težnje pronalaze se i u proučavanim, a neobjavljenim rječnicima Ivana Tanzlinghera Zanottija, P. Rittera Vitezovića i Adama Patačića pa se kao primjeri toj tvrdnji navode: za lat. *Naufragium*, njem. *Schiffbruch* leksikografi Vrančić, Habledić, Belostenec i Jambrešić nude istoznačnicu *broda razbijenje/razbitije*; za lat. *faber lignarius*, njem. *Zimmermann* leksikografi nude leksem *drvodjelja* (u fonološki različitim inačicama: *drvodilja*, *drvodelja*, *drvodilja*, *drivodelja*, *drevodelja*, *drevodilja*, *drevodelja*, *dardvodilja*, *darvodelja*), za lat. *vinea* (*vinetum*)/njem. *Weinberg* svi su leksikografi usuglašeni da je to *vinograd*.

Jezično čistunstvo standardnoga razdoblja – druga polovica 18. stoljeća i prva desetljeća 19. stoljeća

Ako se prihvati već spomenuta periodizacija Dalibora Brozovića, onda se govori o trima razdobljima jezičnoga standarda koja se protežu od druge polovice 18. stoljeća do 20. stoljeću ili periodizacija Marka Samardžije koja također obuhvaća drugu polovicu 18. stoljeća pa sve do danas, odnosno razdoblje nazvano standardnim. Brozović (2008.: 86.) 18. stoljeće smatra u mnogočemu prijelomnim; naime, tada se oblikuje i počinje standardizirati novoštokavski hrvatski pismeni jezik (ikavski i ijekavski) na cijelom jugoistočnom području, kao jedini pismeni jeziku na tom području, s tim da s napuštanjem manjinskog kajkavskog jezika sjeverozapadnog područja, štokavski postaje i općehrvatski. Kao takvo, to je razdoblje u jezičnom smislu važnije od samoga hrvatskog narodnog preporoda u tridesetim godinama 19. stoljeća. Preporod je sam po sebi važniji u kulturnom, društveno-političkom i općenacionalnom smislu, navodi Brozović (2008.: 86.).

Baraban (2018.), govoreći o jezičnome kultiviranju i jezičnome savjetništvu u 20. stoljeću, dotiče se i predstandardnoga razdoblja te ga naziva, kao i Samardžija (1997.), razdobljem praktičnoga purizma kada se već u spomenutih pisaca starije hrvatske književnosti čita o nezadovoljstvu stupnjem čistoće hrvatskoga jezika. Međutim, nužnost okretanja jezičnome purizmu pri izgradnji jezičnoga standarda (Katičić, 1992.) potvrđuje i okretanje od praktičnoga prema eksplicitnome ili teorijskom purizmu (Samardžija, 2008.: 198.) odnosno smanjivanju broja posuđenica u hrvatskome jeziku koje se odvijalo istodobno s pokušajima teorijskoga obrazlaganja jezične čistoće kao potrebe jezične kulture.

Kao i u prethodnom razdoblju u kojem se usmjerenost jezičnoj čistoći pronalazila u književnim djelima, gramatikama i ostalim jezičnim priručnicima, nastavlja se. Kao primjer toj tvrdnji Baraban (2018.) navodi Vêrstopis M. A. Relkovića na početku njegove Nove slavonske i nimačke gramatike (Zagreb, 1767.) koji se posebno okomio na turcizme. Međutim, u njegovu Satiru svejedno se bilježe turske riječi kao *pazar*, *sofra*, *komšiluk*, *budžak*, *belaj* itd. (Protuđer, 2010.). U navedenom djelu upozorava Slavonce da bi trebali imati gramatiku iz koje bi trebali naučiti pravilno pisati:

„...jer ti nejmaš ni ortografije,
to jest knige od pravopisaña
i od riči pravogovoreña
koja uči lipo govoriti,
pravo pisat, a još bolje štiti.“²

Nastavit će se u sljedećem broju.

² Stari pisci hrvatski – Djela Antuna Relkovića, knjiga XXIII., 1916: 77.

PITANJA I ODGOVORI

NETRPLJIVOST, NESTRPLJIVOST, NETRPELJIVOST

Kad prvi put pročitate riječ *netrpeljivost*, možda ćete pomisliti da je riječ pogriješno napisana, da joj nešto nedostaje, možda slovo *s*. Ali riječ *netrpeljivost* valjano je napisana i razlikuje se značenjski upravo po tom jednom slovu, recimo, od riječi *neštrpeljivost* koja slično zvuči.

Većina ljudi razumije što znači riječ *netrpeljivost* – osobina je to onoga koji je

netrpeljiv. Tako ju definira Veliki rječnik hrvatskoga jezika (Školska knjiga, 2015.) i potvrđuje primjerom iz svakodnevnoga govora „Naša *netrpeljivost* kulminirala je nakon neprospavane noći.“, a potvrđuju i primjeri iz književnosti, npr. u J. E. Tomića nalazimo „... hvataše ga već *netrpeljivost*.“ te u M. Begovića „... njegovo preludiranje odavalo je *netrpeljivost* i *nervozu*...“. Nestrpljiva osoba teško podnosi čekanje.

Riječ pak *netrpeljivost* valjano je napisana, ali male čestotnosti, i stoga slabo poznata